De beoordeling van aangiften met aspecten van ritueel misbruik door de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ)

Tijdelijke Onderzoekscommissie Georganiseerd Sadistisch Misbruik van Minderjarigen (Commissie Hendriks)

21 december 2022

Inleiding

In dit deelrapport wordt antwoord gegeven op de deelvraag hoe de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ) de feiten in de aangiften die zij voorgelegd krijgt over aspecten van ritueel misbruik, beoordeelt en welke criteria zij hanteert bij het onderscheid tussen kansrijke en kansloze aangifte. Als eerste wordt kort beschreven hoe de LEBZ is ontstaan, wordt een definitie van ritueel misbruik gegeven en wordt een definitie gegeven die de LEBZ in de behandeling van zaken hanteert. Hierna wordt haar werkwijze beschreven. Voorts wordt de ontwikkeling van de werkwijze van de LEBZ in de zaken met aspecten van ritueel misbruik geschetst. Vervolgens worden de aangiften met aspecten van ritueel misbruik van minderjarigen die de LEBZ heeft behandeld beschreven en wordt ingegaan op de aard, het bewijs, de ontstaansgeschiedenis en de conclusies en adviezen in deze zaken. Daarna volgt een beschrijving van de analyse die de Commissie maakte na bestudering van vier willekeurig gekozen zaken met aspecten van ritueel misbruik. Er wordt afgesloten met een conclusie van dit deelrapport.

Methoden

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag is gebruikgemaakt van diverse stukken die door de LEBZ zijn aangeleverd en met name de ontstaansgeschiedenis van de LEBZ beschrijven. Daarnaast zijn er diverse wetenschappelijke artikelen bestudeerd waarin de werkwijze van de LEBZ wordt beschreven. Aanvullend heeft er tweemaal telefonisch contact met één van de coördinatoren en de onderzoeker van de LEBZ plaatsgevonden en is er twee keer een bezoek gebracht aan de LEBZ in Driebergen-Rijsenburg, namelijk op 8 september 2021 en 23 maart 2022.

De totstandkoming van de LEBZ

Verschillende ontwikkelingen op het gebied van zedenzaken in de afgelopen decennia houden verband met het ontstaan van de LEBZ. Tot in de jaren ’80 van de vorige eeuw was er bij de Nederlandse politie weinig kennis en kunde op het gebied van zedenzaken. Er was weinig aandacht voor de bejegening van slachtoffers. Onder invloed van de feministische beweging werd dit probleem onderkend. Er ontstond een meer slachtoffergerichte benadering. Dit zorgde er echter voor dat de aandacht voor waarheidsvinding in zedenzaken soms in de verdrukking kwam (Van Lier et al., 2022). In de jaren ’90 vonden verschillende geruchtmakende zedenzaken plaats die dit ook aan het licht brachten, zoals de Eper

incestaffaire[1] en de zaak Lancee[2]. Verder publiceerde de Werkgroep Ritueel Misbruik in 1994 haar onderzoek naar de definiëring en het in kaart brengen van ritueel misbruik, waaruit bleek dat zij ritueel misbruik in Nederland niet kon vaststellen (Ministerie van Justitie, 1994). In navolging van deze ontwikkelingen moesten officieren van justitie vanaf oktober 1999 aangiften van misbruikzaken met aspecten van ritueel misbruik, aangiften met aspecten van hervonden herinneringen en aangiften op basis van herinneringen aan misbruik voor de leeftijd van drie jaar voorleggen aan een specifieke expertisegroep, de LEBZ. De LEBZ moest met haar werkzaamheden voorkomen dat van zedenmisdrijven beschuldigde personen al te lichtvaardig werden aangehouden. Voorts moest er binnen de politie breed aandacht zijn voor de professionele bejegening van slachtoffers en het algemene belang van waarheidsvinding.

De LEBZ had en heeft als taken om de feiten die door de politie tijdens het opsporingsonderzoek in een complexe zedenzaak zijn verzameld nader te analyseren en de officier te adviseren over beslissingen in het onderzoek (Ter Beek & Nierop, 2022). De verplichte consultatie door een Aanwijzing[3] vanuit het Openbaar Ministerie is in 2016 gestopt. Sindsdien is consultatie voorgeschreven in de politie-instructie en met de tijd werden er steeds meer facultatieve verzoeken om advies ingediend.[4]

Procedure

De LEBZ kan door een officier van justitie, advocaat-generaal of rechter-commissaris om advies worden gevraagd in complexe zedenzaken. Hierbij gaat het om zedenzaken waarbij deskundigen inzicht kunnen geven in gedragswetenschappelijke aspecten die van belang zijn voor de bewijsvoering, zoals de betrouwbaarheid van het studioverhoor, hervonden herinneringen en de werking van het geheugen (Augusteijn, 2015). De coördinatie van de LEBZ is belegd bij de Landelijke Eenheid van de politie. Het is een multidisciplinaire adviesgroep van 20 tot 25 deskundigen met wetenschappelijke kennis en expertise op één van de volgende gebieden: (1) (klinische) psychologie en orthopedagogiek, (2) psychologie gericht op functieleer (waarneming, denkprocessen en geheugen) en rechtspsychologie, (3) zedenrecherchekunde en (4) recherchepsychologie. De deskundigen worden gekozen op

[1] In deze incestzaak uit de eerste helft van de jaren ‘90 deden de zussen Yolanda en Eveline van B. aangifte van seksueel misbruik, babymoord en illegale abortussen. Het is een van de meeste geruchtmakende incestzaken in Nederland. Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Eper_incestzaak, geraadpleegd op 23-08-2002.
[2] Politiechef René Lancee van Schiermonnikoog werd in 1996 door zijn dochter beschuldigd van incest. Later trok ze haar aanklacht in. Bron: https://www.vpro.nl/argos/speel~POMS_VPRO_1675058~de-zaak-lancee-argos~.html, geraadpleegd op 23-08-2022.
[3] Een Aanwijzing is een voorschrift van hoe het Openbaar Ministerie zijn taak moet vervullen.
[4] Na de uitzendingen van het radioprogramma Argos van HUMAN/VPRO in 2020 en 2021, waarin naar voren kwam dat slachtoffers van ritueel misbruik geen vertrouwen hebben in de politie en de LEBZ, is in de Tweede Kamer een motie (Tweede Kamer, vergaderjaar 2020–2021, 35 349, nr. 16) aangenomen om onafhankelijk onderzoek te laten uitvoeren naar o.a. de wetenschappelijke onderbouwing, visie, rol en taakopvatting van de LEBZ. De resultaten van dit onderzoek worden begin 2023 verwacht.

basis van hun deskundigheid in hun specifieke vakgebied en worden geselecteerd door de coördinatoren van de LEBZ. In samenspraak met de deskundigen worden door de coördinatoren kandidaten voorgelegd aan de deskundigen van de desbetreffende discipline die al deel uitmaken van de LEBZ. Voor de rechtspsychologen en klinisch psychologen geldt dat zij vrijwel allemaal gepromoveerd zijn en sommigen zijn hoogleraar. Met uitzondering van de zedenrechercheurs, zedenpsychologen en de coördinatoren zijn alle leden een bepaalde periode aan de LEBZ verbonden, om daarna plaats te maken voor nieuwe deskundigen (Ter Beek & Nierop, 2022). Uit mondelinge informatie van de LEBZ (23 maart 2022) blijkt dat er bij de samenstelling van de expertisegroep wordt gekeken naar een brede en diverse samenstelling vanuit verschillende universiteiten en instellingen. Er wordt rekening gehouden met verschillende wetenschappelijke opvattingen, *"maar het is ook van belang dat de voorgedragen persoon een niet te extreme visie op de zedenproblematiek aanhangt die werkbaarheid belemmert"* (N. Nierop & M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 23 maart 2022). De LEBZ benadrukt dat een rechter, in de vervolgingsfase op zitting, in de meeste zaken afhankelijk is van het oordeel van één deskundige, terwijl het bij zaken beoordeeld door de LEBZ om vier deskundigen uit verschillende disciplines gaat (N. Nierop & M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 23 maart 2022). De zedenrechercheurs zetten hun kennis over opsporing in zedenzaken in en de recherchepsychologen hebben wetenschappelijke kennis en ervaring met advisering in opsporingsonderzoek (Ter Beek & Nierop, 2022). Voor iedere zedenzaak wordt een subgroep van vier deskundigen samengesteld waarin alle disciplines in principe vertegenwoordigd zijn. De precieze samenstelling hangt af van de vraagstelling en de aard van de zaak. Deze multidisciplinaire werkwijze wordt gehanteerd om het risico op tunnelvisie te verkleinen en ervoor te zorgen dat deskundigen met potentieel tegengestelde zienswijzen al in de opsporingsfase over een zaak kunnen discussiëren (LEBZ, 2020).

De LEBZ wordt geconsulteerd bij aangiften van zedendelicten met aspecten van ritueel misbruik, maar ook bij aangiften van herinneringen aan seksueel misbruik voor de derde verjaardag en hervonden herinneringen. Deze twee fenomenen zijn tot op heden onderwerp van debat in de wetenschap (Brand et al., 2018; Dalenberg et al., 2012; Wessel et al., 2017). Daarnaast kan de expertisegroep worden geraadpleegd in andere seksueelmisbruikzaken, bijvoorbeeld bij een beschuldiging van seksueel misbruik in een echtscheidingszaak met een conflict over de kinderen. Het aantal zaken met deze problematiek dat aan de LEBZ is voorgelegd, is in de loop van de tijd toegenomen. Ze vormen ongeveer een derde van het aantal zaken (Nierop & Van den Eshof, 2008; Ter Beek & Nierop, 2022). In totaal zijn ruim 900 zedenzaken aan de LEBZ voorgelegd in de periode 1999–2020; het merendeel behandelde zij ook (Ter Beek & Nierop, 2021). Het advies van de LEBZ is niet bindend. Desalniettemin blijkt uit de verschenen onderzoeksverslagen van de LEBZ over de periode 2001–2007 dat het advies van de LEBZ in een groot deel van de zaken werd overgenomen door de opdrachtgever. Voor de periode 2001–2002 gold dit voor 92% van de adviezen

(Nierop & Van den Eshof, 2003) en voor de periode 2003–2007 voor 93% (Nierop & Van den Eshof, 2008). Van de latere jaren is dit niet bekend.

Definities van ritueel misbruik

De Werkgroep Ritueel Misbruik definieerde het fenomeen ritueel misbruik als volgt:

> *"Ritueel misbruik is te omschrijven als met rituelen omgeven en in groepsverband uitgevoerd seksueel sadisme jegens meerdere kinderen in combinatie met extreme vormen van fysiek geweld en bedreiging."* (Ministerie van Justitie, 1994, p.18).

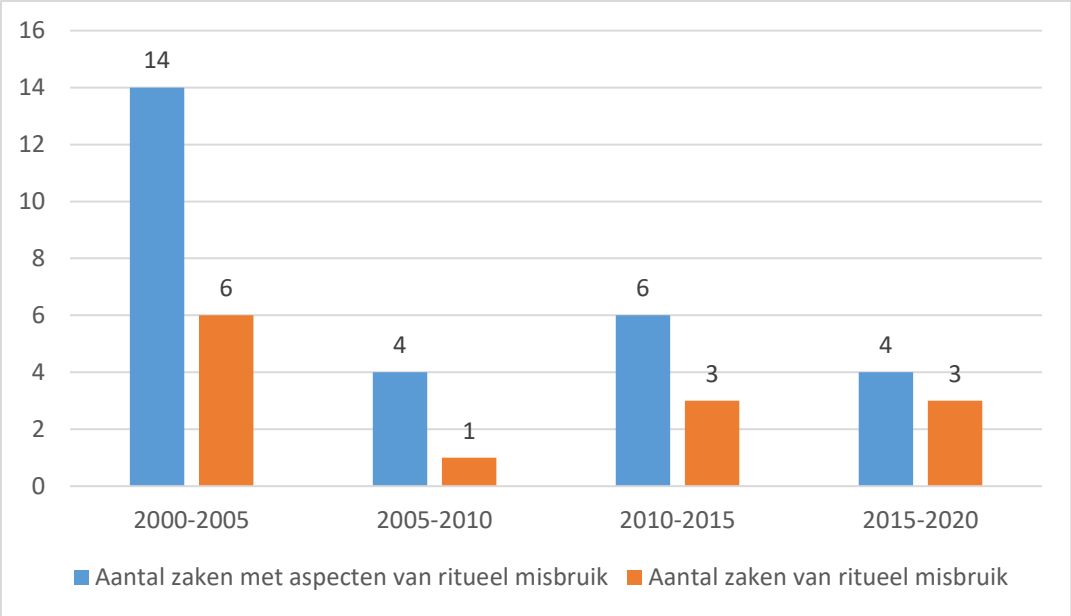
Deze definitie was lange tijd leidend in de Aanwijzingen waarin de verplichte consultatie van de LEBZ was opgenomen. De LEBZ had echter een aantal bezwaren tegen de definitie: de Werkgroep gaf geen definitie van het begrip 'ritueel', sprak alleen over kinderen en gaf niet aan waarom het zou moeten gaan om meerdere slachtoffers en meerdere daders (Nierop & Van den Eshof, 2008). Op basis van de geanalyseerde zaken heeft de LEBZ in 2008 een eigen definitie van ritueel misbruik geformuleerd (Nierop & Van den Eshof, 2008, p.46):

> *"Een aangifte van ritueel misbruik heeft betrekking op geheime riten, die bestaan uit bizarre vormen van seksueel misbruik gecombineerd met macabere aspecten. De aangifte groeit in de loop der tijd en meestal is er sprake van meerdere daders en meerdere slachtoffers."*

De begrippen 'bizar' en 'macaber' worden ook verder beschreven:

> *"Onder 'bizar' wordt verstaan dat het misbruik niet door gewone motieven voor seksueel misbruik lijkt te worden gekenmerkt (seks, macht, woede, sadisme, verlangen naar intimiteit). Macabere aspecten hebben betrekking op het toebrengen van letsel (snijden, kerven, krassen in het lichaam), de dood (abortus, offeren, drinken van bloed), een cultus (gewaden, maskers, diensten, kruizen) en andere zaken die doorgaans als angstwekkend worden gezien (zoals enge dieren, donkere ruimtes)."* (Nierop & Van Eshof, 2008, p.46)

Uitgaande van de definitie van de Werkgroep Ritueel Misbruik heeft de LEBZ van 1999 tot 2021 dertien zaken met ritueel misbruik behandeld. Achtentwintig zaken bevatten aspecten van ritueel misbruik. In figuur 1 is weergegeven hoe groot het aantal zaken (met aspecten) van ritueel misbruik dat de LEBZ behandelde met de tijd was.

Figuur 1 – Aantal LEBZ-zaken (met aspecten) van ritueel misbruik (2000–2020; Ter Beek & Nierop, 2021).[5]

Uit de figuur valt af te lezen dat de LEBZ in de periode 2000–2005 de meeste zaken (met aspecten) van ritueel misbruik voorgelegd heeft gekregen. Na de uitzendingen van het radioprogramma Argos zijn geen nieuwe zaken (met aspecten) van rituele kenmerken aan de LEBZ voorgelegd (N. Nierop & M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 23 maart 2022).

Werkwijze van de LEBZ

Een officier van justitie, advocaat-generaal of rechter-commissaris dient telefonisch een gemotiveerd verzoek om advies in bij de coördinator van de LEBZ. In principe vindt consultatie plaats voordat een beschuldigde eventueel wordt aangehouden (Ter Beek & Nierop, 2022). De coördinator beoordeelt of de vraag binnen de deskundigheid van de LEBZ valt en of het dossier voldoende informatie bevat voor een beoordeling door de LEBZ. Hierbij neemt de coördinator ook mee of het zinvol is om de zaak aan de LEBZ voor te leggen (Augusteijn, 2015). Er wordt bijvoorbeeld gekeken in hoeverre de complexiteit van de zaak om een multidisciplinaire aanpak vraagt (M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 8 juli 2022).

Als een zaak wordt aangenomen, wordt het dossier naar de LEBZ opgestuurd. Een dossier bestaat vaak uit de processen-verbaal van de aangifte, een informatief gesprek, getuigenverhoren, informatie over hulpverlening (indien aanwezig), medische rapportages (indien aanwezig), alle relevante beeld- en geluidsmaterialen, alle overige relevante

[5] De LEBZ is in oktober 1999 opgericht. In de eerste maanden zijn er geen zaken (met aspecten) van ritueel misbruik aan de LEBZ voorgelegd.

informatie en bij voorkeur een gedetailleerde tijdlijn van de gebeurtenissen die een rol spelen in de ontstaansgeschiedenis van de aangifte (M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 8 juli 2022; Augusteijn, 2015).

Na ontvangst van het dossier stelt de coördinator een adviesgroep van LEBZ-deskundigen samen. Uit interne documentatie van de LEBZ blijkt dat in zaken (met aspecten van) van ritueel misbruik de samenstelling van de groep steeds divers is: een enkele keer werken dezelfde rechtspsycholoog en klinisch psycholoog aan een zaak, evenals hetzelfde paar van zedenrechercheur en recherchepsycholoog, maar over het algemeen is de samenstelling van de adviesgroep gevarieerd. In slechts twee zaken werkten exact dezelfde deskundigen met elkaar samen (LEBZ, persoonlijke communicatie, 8 september 2021).

Het aantal zaken (met aspecten) van ritueel misbruik dat de individuele deskundigen beoordeelden in de periode van 1999 tot en met 2020 liep uiteen van 1 tot 11.[6] De deskundigen analyseren het dossier individueel en maken hierbij vanaf 2008 gebruik van het Scenario Analyse Model (Nierop & Van den Eshof, 2008). Met dit analysemodel, opgenomen als Bijlage 1, wordt de ontstaansgeschiedenis van een beschuldiging van seksueel misbruik chronologisch en op structurele wijze geanalyseerd. Hierbij wordt gekeken naar motieven en overtuigingen, de reactie van de omgeving en de reactie van de politie. Ook achtergrondfactoren zoals conflicten (binnen het gezin, de relatie of de familie), psychische of sociale problemen en bezorgdheid uit de omgeving worden in kaart gebracht (Nierop & Van den Eshof, 2008).

Na het individueel doorlichten van het dossier komen de deskundigen bijeen om hun bevindingen uitvoerig te bespreken en bediscussiëren. Vooraf dienen zij hun eigen bevindingen schriftelijk aan te leveren, zodat men er zeker van kan zijn dat de deskundigen de zaak uitgebreid bestudeerd hebben en vooraf al een mening hebben gevormd. Overigens zouden de meningen van deskundigen vrijwel altijd overeenkomen (N. Nierop & M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 23 maart 2022). Er wordt zowel gelet op informatie die de aangifte ondersteunt (verificatie) als op informatie die de aangifte tegenspreekt (falsificatie). Vragen die in het kader van falsificatie worden gesteld, zijn bijvoorbeeld: was er sprake van een spontane onthulling of werd de aangever beïnvloed door anderen? Werden er signalen bij de aangever geïnterpreteerd door anderen, zoals therapeuten, en zo ja, hoe verliep dit? (Nierop & Van den Eshof, 2008). De beschuldiging van seksueel misbruik wordt beschouwd als mogelijk scenario, maar het dossier moet laten zien of dit scenario onderbouwd kan worden of dat andere scenario's mogelijk zijn. Het eerdergenoemde Scenario Analyse Model vormt een kader bij het onderzoeken van de verschillende scenario's. Het model is geen

[6] In de beginperiode was het aantal deskundigen kleiner en werden de te behandelen zaken dus over een kleinere groep mensen verdeeld. Zo waren er in de periode 1999–2006 drie à vier zedenrechercheurs tegelijk lid terwijl dit er in het laatste decennium gemiddeld zeven waren. De deskundige die elf zaken heeft behandeld, bracht specifieke kennis in die andere deskundigen niet hadden. Verder is deze deskundige vijftien jaar lid geweest en heeft daarom ook meer zaken behandeld (LEBZ, persoonlijke communicatie, 8 juli 2022).

methode waarbij met cut-offscores wordt bepaald of een beschuldiging klopt of niet, maar biedt een systematische manier om de ontstaansgeschiedenis te analyseren zonder belangrijke aspecten te missen. De verklaring van de aangever kan sterker worden als aanwijzingen voor een alternatief scenario ontbreken (Ter Beek & Nierop, 2022). Na de plenaire bespreking wordt een conceptrapport opgesteld bestaande uit de volgende onderdelen: overzicht van de bestudeerde stukken, overzicht van de formele gegevens van de zaak, tijdlijn, samenvatting van de zaak, ontstaansgeschiedenis van de aangifte, beoordeling van de ontstaansgeschiedenis van de aangifte en de conclusie en aanbevelingen. Na het verwerken van commentaar van de deskundigen op het conceptrapport wordt de definitieve rapportage vastgesteld en opgestuurd naar de officier van justitie, advocaat-generaal of rechter-commissaris. Het streven is dat dit binnen zes weken na ontvangst van de zaak gebeurt (M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 8 juli 2022). Ook de leiding van het betrokken Team Zeden ontvangt de rapportage.

De conclusie en aanbevelingen van de rapporten kunnen grofweg in vier categorieën worden ingedeeld (Ter Beek & Nierop, 2022), weergegeven in tabel 1:

Tabel 1 – Categorieën van LEBZ-rapportages.

Categorie	Conclusie dossier	Advies
1	Dossier bevat feiten die de aangifte ondersteunen en geen factoren die een negatieve invloed op de ontstaansgeschiedenis hebben gehad	Het onderzoek voortzetten en/of de beschuldigde vervolgen
2	Dossier bevat onvoldoende informatie en nader onderzoek is zinvol	Opsporingsonderzoek voortzetten
3	Dossier bevat onvoldoende informatie maar er zijn fundamentele problemen en nader onderzoek zal naar verwachting niet meer duidelijkheid geven	Opsporingsonderzoek stoppen
4	Het dossier bevat ernstige tekortkomingen (informatie die strijdig is met de aangifte of factoren die een fundamenteel negatieve invloed op de ontstaansgeschiedenis hadden)	Opsporingsonderzoek stoppen

Ontwikkelingen in de werkwijze van de LEBZ in zaken (met aspecten) van ritueel misbruik

Alvorens over te gaan naar de specifieke zaken (met aspecten) van ritueel misbruik, wordt eerst een beschrijving gegeven van de ontwikkelingen met betrekking tot de beoordeling van zedenzaken met aspecten van ritueel misbruik door de LEBZ met de tijd. In 2005 worden de *Aanwijzing opsporing seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties* en de *Aanwijzing bejegening slachtoffers in zedenzaken* verenigd in de *Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.* Vanaf 2009 zijn verschillende *Aanwijzingen opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik* gepubliceerd, waarin verschillende veranderingen zijn

aangebracht (LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021). De volgende aanpassingen hebben specifiek betrekking op zaken met aspecten van ritueel misbruik:

- In de Aanwijzing uit 2011 wordt de definitie van 'ritueel misbruik', zoals deze door de Werkgroep Ritueel Misbruik werd geformuleerd, aangevuld met nieuwe aspecten op basis van eerder geanalyseerde zaken, waardoor de definitie ontstaat die de LEBZ in de praktijk heeft gebruikt. Op bepaalde onderdelen is deze definitie uitgebreider en op bepaalde onderdelen minder streng (er hoeft bijvoorbeeld geen sprake te zijn van meerdere daders en slachtoffers);
- Zaken van verkrachting binnen een relatie waarbij sprake is van sadistische/bizarre kenmerken worden opgenomen in de databank *Violent Crime Linkage Analysis System* (ViCLAS), zodat zaken met elkaar kunnen worden vergeleken met als doel om onopgeloste delicten op te helderen;
- In 2016 zijn de consultatie van de LEBZ en de rol van betrokken professionals van de opsporing daarbij vastgelegd in de Politie-instructie Zeden en in 2017 in de daaropvolgende Politie-instructie Zeden Kinderpornografie Kindersekstoerisme. De criteria voor consultatie zijn toen enigszins gewijzigd. Het verplichte criterium 'aspecten van ritueel misbruik' werd in 2016 vervangen door het criterium 'misbruikzaken die bij aangiften langer dan acht jaar geleden waren geëindigd' omdat er steeds minder aangiften met aspecten van ritueel misbruik voorkwamen (Ter Beek & Nierop, 2021) en er een fors aantal jaren bleek te zitten tussen de aanvang van het seksueel misbruik en de aangifte (Nierop & Van den Eshof, 2003, 2008).

Tussen 1999 en 2022 schreef de LEBZ verschillende onderzoeksverslagen en artikelen over haar werkzaamheden (Nierop & Van den Eshof, 2001, 2003, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021, 2022). Over de dossiers van de politie en de rapporten van de LEBZ over zaken met ritueel misbruik merkt de LEBZ op dat deze in de loop der tijd steeds langer werden (LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021). Een politiedossier bestaat gemiddeld uit 250 pagina's en een rapport van de LEBZ gemiddeld uit 18 pagina's (Ter Beek & Nierop, 2021). In de onderzoeksverslagen en een analyse van de ritueelmisbruikzaken volgens de definitie van de Werkgroep Ritueel Misbruik kwam ook een aantal punten naar voren met betrekking tot zedenzaken (met aspecten) van ritueel misbruik die opvallend zijn:

- In de jaren 2001 en 2002 werden drie zaken met aspecten van ritueel misbruik aan de LEBZ voorgelegd die in de fase van het informatieve gesprek[7] waren. De vraag aan

[7] In het informatieve gesprek vertelt het slachtoffer globaal wat er is gebeurd en geeft diegene aan wat de verwachtingen van het politieonderzoek zijn. Het slachtoffer ontvangt in dit gesprek informatie van de politie over onder meer de juridische procedure, verjaring, de kans op vervolging, medisch onderzoek en de consequenties van een valse aangifte. Ook wordt het slachtoffer bedenktijd aangeboden alvorens aangifte te

de LEBZ was of er sprake was van ritueel misbruik. Omdat er nog geen aangifte en opsporingsonderzoek was gedaan, nam de LEBZ de zaken niet aan. Het is onduidelijk hoeveel zaken op deze manier niet in behandeling werden genomen bij de LEBZ.

- Als het gaat om de vraag of alle zaken die voldoen aan de verplichte kenmerken voor zaken die moeten worden voorgelegd aan de LEBZ, daadwerkelijk bij de LEBZ worden aangemeld, vermoedt de LEBZ dat dit niet het geval is. Als een zedenrechercheur het vermoeden heeft dat het gaat om ritueel misbruik (of een hervonden herinnering of een herinnering voor de derde verjaardag), zal deze de aangever vertellen dat bij een eventuele aangifte de LEBZ wordt geraadpleegd. Mogelijk zorgt dit ervoor dat de aangever afziet van het doen van aangifte (Nierop & Van den Eshof, 2001).
- De expertisegroep is kritisch over de behandelde zaken met aspecten van ritueel misbruik in de periode 1999–2000. Dit betreft vier zaken. De deskundigen hebben kritiek op de geloofwaardigheid van verklaringen, de kwaliteit van het politieonderzoek en er zijn vragen over de medische en sociaalpsychologische diagnostiek van de aangevers (Nierop & Van den Eshof, 2001).
- Volgens de LEBZ hebben therapeuten en hulpverleners die betrokken zijn bij de aangevers een belangrijke rol in het onthullen van seksueel misbruik (Nierop & Van den Eshof, 2001, 2003, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021, 2022). De deskundigen geven aan dat het niet altijd duidelijk is of de herinnering aan het seksueel misbruik al aanwezig was voordat iemand in therapie ging of dat deze herinnering tijdens de therapie ‘naar boven kwam’. In het onderzoeksverslag over de jaren 2001–2002 wordt daarbij opgemerkt dat het veelal gaat om niet-BIG-geregistreerde zorgverleners. De LEBZ heeft hier zorgen over omdat alternatieve therapeuten niet tuchtrechtelijk maar ook niet van overheidswege kunnen worden gecontroleerd en gecorrigeerd. In latere publicaties worden ook andere vertrouwenspersonen genoemd met wie aangevers de mogelijkheid van seksueel misbruik hebben geëxploreerd (Nierop & Van den Eshof, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021, 2022).
- In sommige door de LEBZ behandelde zaken is zowel sprake van hervonden herinneringen als aspecten van ritueel misbruik (Nierop & Van den Eshof, 2001, 2003, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021, 2022).
- De aan de LEBZ voorgelegde zaken met aspecten van ritueel misbruik zijn volgens de LEBZ ‘zeer problematisch’: het advies luidt in verreweg de meeste zaken om het opsporingsonderzoek stop te zetten vanwege ernstige ‘tekortkomingen’ (Nierop & Van den Eshof, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021). Hierbij wordt gedoeld op problemen in de ontstaansgeschiedenis van de herinneringen aan het misbruik (zoals beïnvloeding door therapeuten of andere vertrouwenspersonen en een onjuiste interpretatie van signalen; Ter Beek & Nierop, 2021).
- De door de LEBZ bestudeerde zaken van ritueel misbruik kenmerken zich doordat de individuele aangiften groeien in omvang en aard (85% van de zaken), er meerdere

doen. Bron: https://www.om.nl/onderwerpen/zeden-en-seksueel-misbruik/vraag-en-antwoord/wat-is-een-informatief-gesprek-zedendelicten, geraadpleegd op 23-08-2022.

slachtoffers en daders worden aangewezen (100% van de zaken) en de beschuldigden soms personen met een publieke functie zijn (46% van de zaken; Nierop & Van den Eshof, 2008; Ter Beek & Nierop, 2021). Over het groeien van de aangiften merkt de LEBZ op dat de melder mogelijk hoopt aandacht te krijgen door het doen van aangifte en dat de aangifte groeit naarmate de melder meer ruimte krijgt voor diens verhaal van mensen in de omgeving (familie, vrienden, politie; Nierop & Van den Eshof, 2008).

Vanaf 2008 heeft de LEBZ langere tijd geen onderzoeksverslagen meer geschreven. Het is een tijdrovende bezigheid en naast het beoordelen van zaken blijkt er weinig tijd over te zijn. De LEBZ richtte zich nog wel op het regelmatig publiceren van artikelen over bepaalde thema's die gerelateerd zijn aan het werk van de LEBZ, zoals de werking van het geheugen (N. Nierop, F. van den Heuvell, & M. ter Beek, persoonlijke communicatie, 8 september 2021). In 2022 verscheen een onderzoeksverslag over de periode 2008–2020 in de vorm van een artikel (Ter Beek & Nierop, 2022).

Zedenzaken (met aspecten) van ritueel misbruik waarover de LEBZ advies heeft uitgebracht

Zoals eerder beschreven in dit deelrapport, heeft de LEBZ in de periode 1999–2020 advies uitgebracht in 28 zaken met aspecten van ritueel misbruik; 13 van deze zaken voldeden aan de volledige definitie van ritueel misbruik van de Werkgroep Ritueel Misbruik. De LEBZ analyseerde deze zaken. In deze paragraaf wordt hierop ingegaan en wordt achtereenvolgens de aard van de zaken, de analyse van de ontstaansgeschiedenissen, het bewijs en de conclusies en adviezen in de betreffende zaken beschreven. Daar waar dit relevant is, wordt aangegeven of het gaat om de zaken met aspecten van ritueel misbruik of zaken die voldoen aan de volledige definitie.

In de helft van de zaken met aspecten van ritueel misbruik vertelt de aangever over rituelen (LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021). De LEBZ hanteerde de volgende definitie voor een ritueel: *"een ritueel is een uiting die in bepaalde omstandigheden herhaald wordt. Deze uitingen kunnen bestaan uit een of meerdere elementen"* (Ter Beek & Nierop, 2021, p. 192). Voorbeelden van rituelen zijn het drinken van bloed en het dragen van maskers en gewaden. Wat betreft de aard van de zaken wordt gerapporteerd dat de meeste zaken de volgende kenmerken hebben: het misbruik start op jonge leeftijd, een familielid (vaak de vader) is vaak de eerste beschuldigde, er is sprake van extreme vormen van fysiek geweld en er zijn meerdere slachtoffers en daders

(LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021; Ter Beek & Nierop, 2021). Onderstaand citaat[8] is afkomstig uit een van de zaken:

> "*Lot verklaart dat ze met haar vader naar mannen met lange zwarte jurken ging, waarbij veel vuur was. Ze vertelde dat ze werd begraven onder zand, waar over haar heen werd gepoept en geplast. Een vriendinnetje van Lot zou hierbij zijn gedood. Ze vertelde dat baby's in stukken werden gesneden, het bloed van baby's werd gedronken en baby's werden verbrand. Van kinderen zou de buik zijn opengesneden."* (Ter Beek & Nierop, 2022, p.193)

In de ontstaansgeschiedenissen van de zaken is het opvallend dat in de meeste zaken het aantal beschuldigden met de tijd toeneemt en/of er sprake is van het wisselen van de beschuldigde(n) (Ter Beek & Nierop, 2021). Ook groeien veel zaken in ernst en omvang met de tijd. In de dertien zaken hebben alle aangevers psychische problemen. Het gaat om uiteenlopende problemen, zoals PTSS, depressie, dissociatie, opvoedingsproblemen en eetstoornissen (Ter Beek & Nierop, 2022). Alle dertien aangevers volgden voorafgaand of ten tijde van de onthulling van het ritueel misbruik langdurige therapie. Er is in alle zaken sprake van beïnvloeding door een therapeut, vertrouwenspersoon of bekende; deze persoon suggereert seksueel misbruik, interpreteert signalen als zodanig of voert meerdere gesprekken waarin het voorkomen van seksueel misbruik wordt onderzocht. In de elf zaken waarin therapie een rol lijkt te spelen in het ontstaan of groeien van de herinnering aan het misbruik, gaat het om zowel reguliere als alternatieve therapie. In negen zaken lijken hervonden herinneringen een rol te spelen en in zeven zaken is er sprake van het interpreteren van symptomen, gedragingen of dromen waaruit geconcludeerd wordt dat een aangever te maken heeft gehad met ernstig trauma. Soms twijfel(d)en aangevers zelf over de hervonden herinneringen maar is de therapeut overtuigd van het misbruik. In tien zaken volgde de aangever al eerder therapie (voor de onthulling) en noemde toen geen aspecten van ritueel misbruik. In negen zaken was er een eerdere onthulling van trauma, maar hierbij werden ook geen aspecten van ritueel misbruik genoemd. Pas na langere tijd – in sommige zaken worden jaren genoemd – worden deze aspecten toegevoegd (Ter Beek & Nierop, 2021). Verder merkt de LEBZ op dat er in zeven van de dertien zaken sprake is van een religieuze context. De aangevers zijn opgegroeid in een religieus gezin, het misbruik vindt plaats op een religieuze plek zoals een synagoge of satanische kerk en/of ze krijgen therapie van een religieuze counselor (Ter Beek & Nierop, 2021).

In principe bevatten de zaken veel kenmerken waarvoor bewijs gevonden zou moeten worden: herhaald, jarenlang misbruik, meerdere slachtoffers en (bekende) daders, ernstige mishandelingen, abortussen, het doden van baby's, kinderen of volwassenen, de aanwezigheid van bloed, beeld- en geluidsmateriaal van het misbruik en toeschouwers die

[8] De naam in dit citaat is fictief en bepaalde kenmerken van de zaak zijn mogelijk aangepast om te voorkomen dat ze herleidbaar zijn tot een persoon.

niet deelnemen aan het misbruik (LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021; Ter Beek & Nierop, 2021). De LEBZ acht het vrijwel onmogelijk dat er geen enkel bewijs wordt gevonden van dit structurele en complexe misbruik. Desalniettemin is er in deze door de LEBZ beoordeelde zaken nooit overtuigend bewijs gevonden (LEBZ, notitie voor werkbezoek voormalig minister van Justitie en Veiligheid, 10 februari 2021; Ter Beek & Nierop, 2021).

Het advies van de LEBZ luidt in twaalf van de dertien zaken om het opsporingsonderzoek stop te zetten. Een gebrek aan bewijs voor het delict gecombineerd met feiten die strijdig zijn met de aangifte en problemen in de ontstaansgeschiedenis van de aangifte (zoals de eerder beschreven beïnvloeding en verkeerde interpretatie van signalen) noopt de LEBZ tot deze conclusie. Voor een paar zaken geldt dat er nog wel opsporingsmogelijkheden waren, maar dat er al zulke ernstige tekortkomingen waren dat verder onderzoek naar verwachting niet tot meer helderheid zou leiden (Ter Beek & Nierop, 2021). In één zaak was de conclusie dat het opsporingsonderzoek onvoldoende informatie bevatte en nader onderzoek zinvol was. De aanwezigheid van rituele aspecten in een zedenzaak op zich is nooit een reden om te adviseren te stoppen met een onderzoek (Ter Beek & Nierop, 2021).

Bestudering van vier dossiers door commissieleden

De Commissie heeft inzage gevraagd in vier dossiers waarin rituele aspecten een rol speelden. Om de anonimiteit van de aangevers te waarborgen, worden geen gegevens vermeld die tot personen herleid kunnen worden.

Er is door de Commissie uit de 28 beschikbare dossiers telkens voor één dossier gekozen uit verschillende tijdvakken: één uit de periode 2001–2005; één uit de periode 2005–2010; één uit de periode 2010–2015 en één uit de periode 2015–2020. De Commissie koos willekeurig vier dossiers uit deze tijdvakken. Voorts is gezocht naar zoveel mogelijk verschillende samenstellingen van deskundigenteams. In totaal waren vijftien deskundigen betrokken bij deze vier zaken. De lengte van de rapporten varieert tussen ongeveer 10 en 40 pagina’s.

De bestudering van de dossiers is uitgevoerd door twee commissieleden. Zij hebben bij elk van de vier dossiers steeds een bepaalde volgorde van werken aangehouden. Ze startten met het lezen van het politiedossier. Hierna zijn de eerste indrukken gedeeld. Steeds werd geconstateerd dat de zaken in juridische zin problematisch waren: zo legde een melder tegenstrijdige verklaringen af, was er in één zaak een beslissende (negatieve) beïnvloeding door een vertrouwenspersoon, kregen verklaringen steeds meer bizarre wendingen of werd er onderzoek gedaan naar aangedragen verifieerbare of falsificeerbare feiten die elke keer niet te verifiëren bleken. Vervolgens zijn de LEBZ-rapportages gelezen die op grond van het politiedossier zijn gemaakt. In alle gevallen kwamen de deskundigenteams, in ieder geval op grote lijnen, tot dezelfde conclusies als de commissieleden: het is weinig zinvol om het

onderzoek door de politie door te zetten. Het voorafgaande betekent overigens niet dat er geen strafbare feiten zouden kunnen hebben plaatsgevonden, maar simpelweg dat dit op grond van de aangedragen informatie niet overtuigend kan worden aangetoond.

Naar de mening van de Commissie zijn de LEBZ-rapporten zorgvuldig samengesteld en is er oog geweest voor verschillende scenario's. In alle rapporten werd een tijdlijn gemaakt waarin de ontstaansgeschiedenis werd beschreven en was er aandacht voor de invloed van hulpverleners op de aangifte. In alle zaken blijkt er sprake van een hulpverleningsgeschiedenis en in alle zaken is er sprake van (ernstige) ontwikkelingsproblematiek bij de aangever. De deskundigen hebben gezocht naar alternatieve verklaringen voor de aangifte en de kwaliteit van verhoren wordt besproken. Het LEBZ is soms kritisch over de wijze van verhoren van de aangever door de politie. Zo vraagt men zich af waarom bepaalde personen niet gehoord zijn of waarom bepaalde onderwerpen niet ter sprake zijn gekomen. Tegenstrijdigheden in de verklaringen worden benoemd. Zaken in de verklaring die ongeloofwaardig worden geacht (zoals plotseling hervonden herinneringen) worden toegelicht en beargumenteerd. De invloed van een vertrouwenspersoon op de verklaring van aangevers wordt zeer kritisch beschreven. Voorts wordt commentaar geleverd op de kwaliteit van een studioverhoor. In één zaak wordt geadviseerd aan de officier van justitie om te overwegen melding te doen bij de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd over de werkwijze van betrokken GGZ-therapeuten. Soms wordt de overweging meegegeven om meer feitenonderzoek te doen en om meer bronnen te raadplegen, maar wordt daaraan toegevoegd dat dit hoogstwaarschijnlijk niets zal opleveren. Af en toe lijkt voor de Commissie een gegeven mening van de deskundigen wat al te stellig, bijvoorbeeld als geconstateerd wordt dat een aangever weinig gevoelsmatige beleving vertoont tijdens het praten over een misbruikervaring. Dit lijkt te worden geïnterpreteerd als een ondergraving van de verklaring.

Samenvattend zijn de LEBZ-rapportages goed leesbaar, komt de informatie erin overeen met de informatie uit het politiedossier, wordt er op gestructureerde en navolgbare wijze betoogd en passen de conclusies over de overtuigingskracht van de feiten in het politiedossier bij de indrukken van de Commissie.

Conclusie

In dit deelrapport is antwoord gegeven op de vraag hoe de LEBZ de feiten in de aangiften die zij voorgelegd krijgt over aspecten van ritueel misbruik, beoordeelt en welke criteria zij hanteert bij het onderscheid tussen kansrijke en kansloze aangifte. Hiervoor werd gebruikgemaakt van verschillende documenten die de LEBZ aanleverde en zijn wetenschappelijke publicaties van haar hand bestudeerd. Ook is er telefonisch contact geweest met een van de coördinatoren en de onderzoeker van de LEBZ en zijn er twee bezoeken gebracht aan de LEBZ op locatie.

De LEBZ is in 1999 ingesteld na verschillende ontwikkelingen op het gebied van zedenzaken waardoor waarheidsvinding in deze zaken soms in de verdrukking kwam. De LEBZ heeft als taken om de feiten in een opsporingsonderzoek in een complexe zedenzaak nader te analyseren en advies uit te brengen over of en hoe de opsporing kan worden gecontinueerd dan wel vervolging kan worden ingezet. Hiervoor wordt het politiedossier uitgebreid geanalyseerd door een afvaardiging van zeer ervaren deskundigen op het gebied van (klinische) psychologie, orthopedagogiek, psychologie gericht op functieleer en rechtspsychologie, opsporing van zedenzaken en recherchepsychologie. De deskundigen beoordelen het dossier eerst individueel en komen dan samen om hun bevindingen te bespreken. Bij het analyseren van het dossier wordt zowel gelet op informatie die de aangifte ondersteunt als op informatie die strijdig is met de aangifte. Het verhaal van de aangever wordt beschouwd als een mogelijk scenario, maar het politiedossier moet laten zien of dit onderbouwd kan worden of dat er andere scenario's mogelijk zijn. Bij de beoordeling wordt gebruikgemaakt van het Scenario Analyse Model dat helpt bij het onderzoeken van de verschillende scenario's. Met behulp van dit model kan op structurele wijze de ontstaansgeschiedenis van een aangifte worden geanalyseerd. Het is geen methode met harde criteria die getoetst kunnen worden, maar een schema waarin cruciale momenten in de ontstaansgeschiedenis chronologisch worden langsgelopen zodat er een kleinere kans is dat er belangrijke aspecten in de ontstaansgeschiedenis over het hoofd worden gezien. Bepaalde aspecten beïnvloeden het oordeel van de deskundigen positief of negatief.

Als het politiedossier voldoende relevante informatie bevat en de aangifte ondersteund wordt door de feiten in het dossier, wordt geadviseerd het onderzoek voort te zetten en/of de beschuldigde te vervolgen. Ook als het dossier onvoldoende relevante informatie bevat, maar nader onderzoek als zinvol wordt gezien, wordt nader onderzoek geadviseerd. Er wordt geadviseerd het onderzoek te stoppen indien het dossier voldoende relevante informatie bevat maar geen feiten die de aangifte ondersteunen of als een dossier onvoldoende relevante informatie bevat maar nader onderzoek niet tot meer duidelijkheid zal leiden.

In de onderzoeksverslagen en wetenschappelijke publicaties van de hand van de LEBZ valt een aantal punten over zaken (met aspecten) van ritueel misbruik op, zoals dat de deskundigen veel kritiek hebben op de behandelde zaken, bijvoorbeeld over de geloofwaardigheid van verklaringen en de kwaliteit van het politieonderzoek in een aantal zaken. Ook geven ze aan dat therapeuten en hulpverleners van de aangevers een belangrijke rol spelen bij het onthullen van seksueel misbruik. In verreweg de meeste zaken wordt geadviseerd om het opsporingsonderzoek stop te zetten in verband met ernstige onvolkomenheden. Een analyse van de 28 beoordeelde zedenzaken met aspecten van ritueel misbruik die de LEBZ uitvoerde, laat zien dat in de helft van de zaken werd gesproken over rituelen. Wat betreft de aard van de zaken valt onder meer op dat het misbruik vaak op

jonge leeftijd begon en dat er meerdere slachtoffers en daders zijn. In de meerderheid van de beoordeelde zaken ziet de LEBZ problemen in de ontstaansgeschiedenis van de aangiften. Dit zijn onder meer beïnvloeding door een therapeut, vertrouwenspersoon of bekende bij het onthullen van het misbruik en de groei van de ernst en omvang van de aangiften met de tijd. In het opsporingsonderzoek naar deze zaken is nooit overtuigend bewijs gevonden.

Twee commissieleden hebben vier willekeurig gekozen politiedossiers van de 28 zaken bestudeerd. Zij constateerden dat de zaken op juridisch vlak problematisch waren door een gebrek aan bewijs. Na lezing van de rapporten van de LEBZ over deze zaken stelden de commissieleden vast dat de verschillende deskundigen op grote lijnen tot dezelfde conclusies kwamen. De commissieleden oordeelden dat de rapportages goed leesbaar zijn, informatie bevatten die overeenkomt met de informatie in het politiedossier en een gestructureerd en navolgbaar betoog bevatten en dat de conclusies over de overtuigingskracht van de feiten in het politiedossier passen bij de indruk van de Commissie over het politiedossier.

Literatuurlijst

Augusteijn, I. (2015). *Handreiking: Inzet Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ).* Openbaar Ministerie.

Brand, B. L., Dalenberg, C. J., Frewen, P. A., Loewenstein, P. J., Schielke, H. J., Brams, J. S., & Spiegel, D. (2018). Trauma-related dissociation is no fantasy: Addressing the errors of omissions and errors commission in Merckelbach and Patihis (2018). *Psychological Injury and Law*, *11*, 377–393. https://doi.org/10.1007/s12207-018-9336-8

Dalenberg, C. J., Brand, B. L., Gleaves, D. H., Dorahy, M. J., Loewenstein, R. J., Cardeña, E., Frewen, P. A., Carlson, E. B., & Spiegel, D. (2012). Evaluation of the evidence for the trauma and fantasy models of dissociation. *Psychological Bulletin*, *138*(3), 550–588. https://doi.org/10.1037/a0027447

LEBZ. (2020, 27 juni). *LEBZ: 'Focus ligt op het onderzoeken van de objectieve werkelijkheid'.* Geraadpleegd op 14 februari 2022, van https://www.vpro.nl/argos/lees/nieuws/2020/reactie-LEBZ-op-onderzoek-ritueel-misbruik.html

Ministerie van Justitie. (1994). *Rapport van de Werkgroep Ritueel Misbruik.*

Nierop, N. M., & Van den Eshof, P. (2001). *De feiten beschouwd: Verslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken over de periode 1 oktober 1999–31 december 2000.* Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken.

Nierop, N. M., & Van den Eshof, P. (2003). *De ontstaansgeschiedenis ontrafeld: Onderzoeksverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken over de periode 2001–2002.* Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken.

Nierop, N. M., & Van den Eshof, P. (2008). *Misbruik, Misleiding en Misverstanden: Onderzoeksverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzonder Zedenzaken over de periode 2003–2007.* Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken.

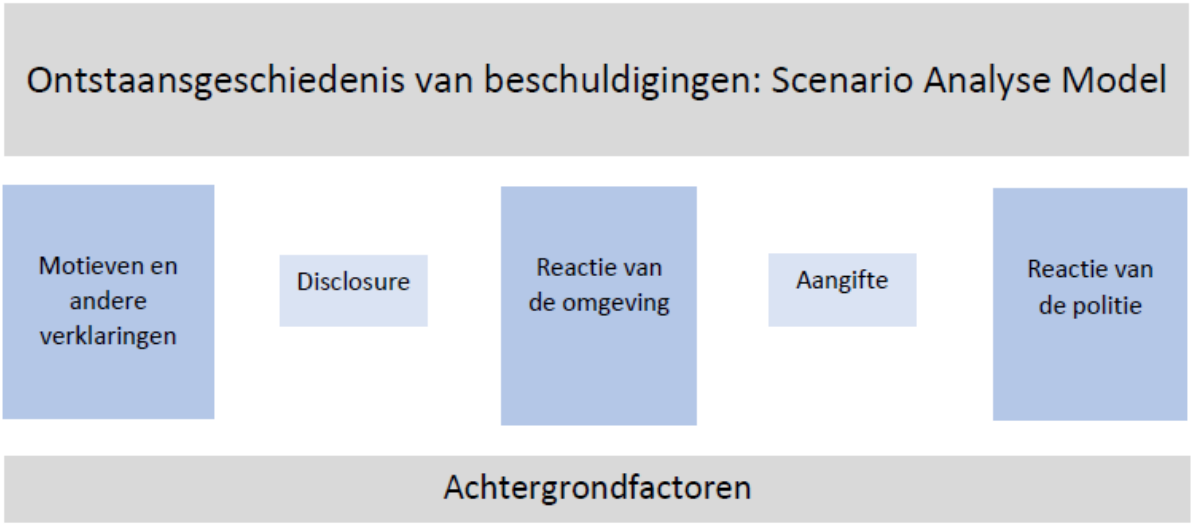
Ter Beek, M. K., & Nierop, N. M. (2021). Beschuldigingen van ritueel misbruik. *Expertise en Recht, 2021-5,* 190–199. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van https://www.uitgeverijparis.nl/scripts/read_article_pdf?editie=210179&id=1001598099

Ter Beek, M., & Nierop, N. (2022). Het beoordelen van complexe zedenzaken door de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ) - periode 2008–2020. In S. de Kimpe, J. Janssen, P. Struyf, J. Winter (eds.)*, Zedenzaken*. *Cahiers Politiestudies nr. 63* (p. 131–160). Gompels&Svacina.

Van Lier, L., Van Mastrigt, Y., & De Haan, A. (2022). De aanpak van seksuele misdrijven met de tijd mee. In S. de Kimpe, J. Janssen, P. Struyf, J. Winter (eds.)*, Zedenzaken*. *Cahiers Politiestudies nr. 63* (pp. 161–178). Gompels&Svacina.

Wessel, I., Raymaekers, L., Nierop, N. M., Van den Eshof, P., Otgaar, H., & Jelicic, M. (2017). Hervonden herinneringen. In P. J. Koppen, J. W. de Keijser, R. Horselenberg, & M. Jelicic (Reds.), *Routes van het Recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 573–590). Boom Juridisch.

Bijlage 1 – Het Scenario Analyse Model

LEBZ (persoonlijke communicatie, 11 juli 2022)